

Έπαινος του Ορχάν Παμούκ: η ζωή, το μυθιστόρημα, οι χαρακτήρες

Μανόλης ΠΑΤΕΔΑΚΗΣ

Αξιότιμε κ. Παμούκ, αγαπητέ Ορχάν, αγαπητή Ασλί,
αξιότιμε κ. πρότανη, κύριοι εκπρόσωποι των δημόσιων και δημοτικών
Αρχών, αγαπητοί συνάδελφοι, αγαπητοί φοιτητές, κυρίες και κύριοι,

ΕΝΑ ΧΡΟΝΟ ΠΡΙΝ ΥΠΗΡΞΕ
Μεγάλη η χαρά μας και το αίσθη-
μα τιμής, όταν ο συγγραφέας Ορχάν
Παμούκ έκανε αποδεκτή την πρότα-
ση του Τμήματος Φιλολογίας και της
Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπι-
στημίου Κρήτης, μετά από απόφαση
της Γ.Σ. του Τμήματος, να έλθει στην
Κρήτη και το Ρέθυμνο, και να παρα-
λάβει σε ειδική τελετή τον τίτλο του
Επίτιμου Διδάκτορα του Πανεπιστη-
μίου Κρήτης. Ένα χρόνο μετά, εδώ,
σήμερα, στην αίθουσα «Παντελής
Πρεβελάκης» του Ωδείου της πόλης,
το μνημείο γνωστό από την οθω-
μανική περίοδο ως Τζαμί Νερατζέ,
άλλοτε καθολικό της βενετσιάνικης
μονής της Παναγίας των Αυγουστι-
νιανών, όλοι εμείς έχουμε προσέλθει
για να τιμήσουμε αυτόν που μας τιμά
με την παρουσία του, τον νομπελίστα
συγγραφέα Ορχάν Παμούκ, στην επίσημη αυτή τελετή: οι Αρχές του
τόπου, μέλη της κοινωνίας μας και η ακαδημαϊκή κοινότητα ενός σχετι-
κά νεαρού πανεπιστημίου· ένα πανεπιστήμιο, το Πανεπιστήμιο Κρήτης,
που συμπτωματικά επίσης μήνα Μάιο, στα πρώτα του βήματα, το 1984,

Ο Ορχάν Παμούκ στο Ρέθυμνο.
Στιγμιότυπο από την τελετή απονομής
του τίτλου στο Ωδείο Ρεθύμνου. Φωτ.
Γιώργος Χριστοδουλάκης, 4.5.2018

είχε απονείμει, στον ίδιο αυτόν εδώ χώρο, τον τίτλο του επίτιμου διδάκτορα στον Χόρχε Λουίς Μπόρχες.¹

Πρώτη σκέψη για τον ομιλούντα, το «*δυσέφικτον*» του εγχειρήματος, «*ὅτι καθήκα ἑαυτὸν εἰς ἀγῶνα οὐ ῥάδιον κατορθωθῆναι λόγῳ*»,² για να παραθέσω τα λόγια από τον ρήτορα της Ὑστερης Αρχαιότητας, Μένανδρο Λαοδικείας, επιχειρώντας να μιλήσω για το έργο του τιμώμενου, του νομπελίστα συγγραφέα Ορχάν Παμούκ· ένα έργο τόσο πλούσιο, έργο αναγνωρισμένο διεθνώς, από έναν συγγραφέα, μυθιστοριογράφο και πνευματικό άνθρωπο καταξιωμένο παγκοσμίως: βραβευμένος πρώτα στη χώρα του, κάτοχος σπουδαίων λογοτεχνικών διακρίσεων στην Ευρώπη και αλλού, τιμημένος από τη Σουηδική Ακαδημία με το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας το 2006, και από τότε συνεχώς δραστήριος στον στίβο της συγγραφής, ταυτόχρονα ταξιδιώτης και πολίτης όλου του κόσμου που ζητά σταθερά να τον γνωρίσει και να τον τιμήσει· πολλές οι συνεντεύξεις, πολλά τα αφιερώματα, πολλές οι περιστάσεις απόδοσης τιμής· ταυτόχρονα, έχω την εντύπωση και με τη σύντομη γνωριμία μας, αέναα νέος, αλλά και με την πλούσια εμπειρία της ζωής, επιθυμώντας ο ίδιος να γνωρίσει τον κόσμο, τον μέσα και τον έξω, για να συνεχίζει να γράφει.

Καθώς τις τελευταίες μέρες έβλεπα απλωμένα στο γραφείο μου—όπως και στις προθήκες της μικρής έκθεσης που έχει ετοιμάσει για το κοινό η Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη μας στου Γάλλου—τα βιβλία του Ορχάν Παμούκ, στα ελληνικά και σε άλλες γλώσσες, σκεφτόμουν ότι περισσότερο τιμητικό για την αποψινή βραδιά και εκδήλωση, θα είναι—αφήνοντας για λίγο τις πολλές άλλες μαρτυρίες, ανά τον κόσμο—όσο μπορώ, να δώσω τον λόγο στα βιβλία του τιμώμενου, πώς μιλούν για τον ίδιο, τον άνθρωπο και τον συγγραφέα Ορχάν Παμούκ, τον τόπο, την πόλη στην οποία ζει ο ίδιος και οι χαρακτήρες του, και συγχρόνως να αναζητήσω τις λογοτεχνικές του αρχές, τις αιτίες της γραφής του, της δημιουργίας του και μέσα από την αίσθηση του αναγνώστη των μυθιστορημάτων του. Όπως ορίζει τη λογοτεχνία, στο κείμενο με τίτλο «*Η βαλίτσα του πατέρα μου*» που διάβασε στην τελετή απονομής του βραβείου Νόμπελ Λογοτεχνίας, καλύτερα να μιλήσει ο ίδιος ο συγγραφέας, που μόνος κάθεται εδώ και γράφει μέσα σ' ένα δωμάτιο, με το

¹ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ, Φιλοσοφική Σχολή 1985. *Ο Μπόρχες στην Κρήτη*. Αθήνα: εκδόσεις «στιγμή».

² (Ψευδο-)Μενάνδρου, *Περὶ ἐπιδεικτικῶν*, 368.10–11.

αίσθημα του ανικανοποίητου, και ζει για μας, κι εμείς γι' αυτόν μέσα στο έργο του.³

Ο Ορχάν Παμούκ γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη στις 7 Ιουνίου του 1952, δευτερότοκος γιος του Γκιουντούζ (Gunduz Bey, 1925–2002) και της Σεκιουρέ (Şeküre Hanım) Παμούκ, αδελφός του Σεβκέτ (Şevket) Παμούκ· μεγάλωσε, όπως λέει ο ίδιος, στον γενέθλιο τόπο του, τον κόσμο των πρώτων του χρόνων, μετακινούμενος, με βάση «την πολυκατοικία των Παμούκ» στη συνοικία Νισάντας, με κάποιες μετατοπίσεις οικογενειακές και προσωπικές, αλλά και βιώνοντας τις ανατροπές της τύχης, σε σχέση με την οικονομική και συναισθηματική ζωή της ευρύτερης οικογένειας. Για την πιο τρυφερή του ηλικία, την καταγωγή του, τα παιδικά και μαθητικά του χρόνια, τις εφηβικές και τις νεανικές, ερωτικές κ.ά. ανησυχίες, τη σχέση του με τη ζωγραφική, τη λογοτεχνία και τη συγγραφή, τις μεγάλες αποφάσεις του, κυρίως αυτήν να γίνει συγγραφέας, τη γέννηση της κόρης του Ρουγιά, υπάρχουν εκτενείς αναφορές τόσο στο έργο του *Ιστανμπούλ: Πόλη και αναμνήσεις*, όσο και στο δοκιμιακό του έργο.⁴ Στην τέχνη του, τη λογοτεχνική του παραγωγή, πλευρές των προσώπων της οικογένειάς του ξαναζούν, αρκετές φορές με τα ίδια τους τα ονόματα, μέσα από μυθιστορηματικούς χαρακτήρες και τα βιώματά τους.

Η πραγματική και ταυτόχρονα φανταστική πόλη του, με πολλά ονόματα—Βυζάντιο, Κωνσταντινούπολη, Κωνσταντινίγιε, Ιστανμπούλ—αποτελεί ίσως τον κατεξοχήν χαρακτήρα που κυριαρχεί στο έργο του· πολύμορφη, πρωτεύικη, μέσα όχι μόνο από τα μάτια της Δύσης, των επι-

Ο συγγραφέας, οι γονείς
και ο αδελφός του

³ Παμούκ, Ορχάν 2010. «Η βαλίτσα του πατέρα μου», *Άλλα χρώματα*, μτφρ. Στέλλα Βρετού. Αθήνα, 629–51 σποράδην.

⁴ Παμούκ, Ορχάν 2005. *Ιστανμπούλ: Πόλη και αναμνήσεις*, μτφρ. Στέλλα Βρετού. Αθήνα, 439 (φωτογραφία) και σποράδην, και Παμούκ 2010, *Άλλα χρώματα*.

σκεπτών και των περιηγητών, συγγραφέων και ζωγράφων, μεταμορφώνεται ταυτόχρονα μέσα από τη δική του προσωπική και οικογενειακή ζωή. Ο Παμούκ προσλαμβάνει την Πόλη, όπως τη βλέπουν ο Φλομπέρ, ο Μποντλέρ ή ο Θεόφιλος Γκωτιέ, και ο Ζεράρ Ντε Νερβάλ, ή όπως απεικονίζεται μέσα από την ξενική ματιά του ζωγράφου Μελίν· ταυτόχρονα προσπαθεί να μετουσιώσει το πώς βλέπουν οι «άλλοι» τη χώρα του, στην πιο αυθεντική ματιά με την οποία θα έβλεπαν τη δική τους χώρα, δηλαδή όπως τελικά κι αυτός βλέπει στο έργο του την ίδια του τη χώρα μέσα από τα μάτια των τούρκων συγγραφέων, του Γιαχιά Κεμάλ, του Ρεσάτ Εκρέμ Κοτσού, του Τάνπιναρ, του Αμπντουλχάκ Σινασί Χισάρ, ή τον φωτογραφικό φακό του Αρά Γκιουλέρ· μπορεί να δει καθαρά την πρόσφατη απώλεια μέρους της πολυεθνικής σύστασης της Πόλης, συ-

Η Σιρίν περιεργάζεται την εικόνα του Χιουσρέβ, 1431 (Wikipedia)

Οι γλάροι της Πόλης (φωτ. Μ. Πατεδάκης)

γκρίνοντάς την και με την Άλωσή της ακόμη, αλλά κυρίως, όπως τονίσθηκε στην τελετή της απονομής του Νόμπελ Λογοτεχνίας το 2006, δημιουργεί την πόλη του «ως λογοτεχνικό χώρο», «όπως την Αγία Πετρούπολη του Ντοστογιέφσκι, το Δουβλίνο του Τζόις, ή το Παρίσι του Προυστ», με τη δική του πλέον παγκόσμια ζωή. Οι μικρογράφοι στην αυλή του Σουλτάνου, οι επαγγελματίες πλανόδιοι της Πόλης, που πουλούν το ποτό μποζά, τα αδέσποτα σκυλιά της και οι γλάροι στις στέγες της, τα ξύλινα κονάκια και τα παλιά αρχοντικά, τα πλοία που διασχίζουν τον Βόσπορο, όλα αποκτούν δική τους, αυτόνομη ζωή· κυρίως η θλίψη της («χιουζούν») στη λογοτεχνική της διάσταση, όχι με την έννοια της μελαγχολίας, του έξωθεν, δυτικού θεατή, κοντά σ' αυτή των Θλιβερών

Τροπικών του Λέβι-Στρος, αλλά με αυτήν του βαθύτερου συναισθήματος που ζει ο άνθρωπος μέσα στη φθορά των μνημείων κάθε ηλικίας της Πόλης, τον καιρό και τους δρόμους της, το ασπρόμαυρο στην όψη της· ακόμη, τη ματιά των κατοίκων της, που για να προσδιορίσουν τα μέρη

της θα πουν ξερά και θλιμμένα, «μετά την ξερή βρύση», ή «μετά από τα καμένα», ή «το σπίτι που βλέπει στο ερείπιο».⁵

Ο Ορχάν Παμούκ έχει αναγνωριστεί σε παγκόσμιο επίπεδο, ως γνήσιος εκπρόσωπος του σύγχρονου μυθιστορήματος. Παίρνει τις αφετηρίες του από θέματα της πόλης και της παράδοσης—της χώρας όπου ζει—, το οθωμανικό παρελθόν και τη συνεχή απροσδιόριστη σχέση με τον δυτικό πολιτισμό, την τουρκική δημοκρατία και τις πολιτικές στιγμές του πρόσφατου παρελθόντος, το Ισλάμ και τον κοσμικό πολιτισμό στην πιο πρόσφατη αλλά και τη σύγχρονη ζωή της Τουρκίας, τη διλημματική ταυτότητα της χώρας του ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, τους ατέλειωτους δρόμους και τις ιστορίες της επαρχίας της, αλλά και τα σοκάκια της αγαπημένης του Πόλης, την ιδιωτική ζωή της αστικής τάξης, τις ατομικές ελευθερίες και τις προσωπικές αγωνίες των ανθρώπων· όλα αυτά τα εξυφαίνει με τρόπο που τελικά δεν είναι η ιστορία και οι χαρακτήρες που είναι σπουδαίοι, αλλά το γράψιμο: οι φωνές της αφήγησης εναλλάσσονται, πλέκονται μεταξύ τους, φωτογραφικές–κινηματογραφικές σχεδόν λήψεις, ήχοι και εικόνες, συλλογικές ταυτότητες, αλλά και το μυστήριο της ανθρώπινης ζωής, χαρακτήρες επίμονοι, εμμονικοί, μελαγχολικοί και παράξενοι, τρυφερές και πολλές φορές βίαιες ενδοσκοπήσεις, πολύμορφοι έρωτες και όνειρα μοιάζουν να αιωρούνται στις διαστάσεις του τόπου και χρόνου· όλα αυτά μόνα τους αποκτούν κάθε φορά τη δική τους ζωή.

Ο Παμούκ πέρα από τις ιστορίες που συλλαμβάνει να κάνει μυθιστόρημα, ως συγγραφέας μπορεί να συλλάβει και να αιχμαλωτίσει μαζί τις στιγμιαίες—στο βάθος του πραγματικού και λογοτεχνικού χρόνου—εικόνες της πόλης του, του λαού του, της παράδοσής του, και όπως άλλοι μεγάλοι της παγκόσμιας λογοτεχνίας, να τις αποδώσει βιωμένες πανανθρώπινα, μέσα από το ψυχογραφικό βάθος των χαρακτήρων του. Είναι ένας συγγραφέας που στο έργο του ιστορίες ανθρώπων ζουν μέσα από εμάς, και εμείς τότε ζούμε μέσα από αυτούς, όπως τώρα και όπως εδώ· ένας συγγραφέας που με τον ίδιο σαγηνευτικό τρόπο γραφής ντύνει είτε τους ήρωες των μυθιστορημάτων του είτε τον εαυτό του, την πόλη του ή άλλες πόλεις λιγότερο σημαντικές, τον πατέρα του, τον σεισμό του 1999, τη διαδικασία της συγγραφής, όλα αυτά που θέλει να ακούσουν οι αναγνώστες σε κάθε μυθιστόρημά του. Η παγκόσμια λογοτεχνία στο έργο του αναγνωρίζεται πολλές φορές ρητά, μέσα από

⁵ ΠΑΜΟΥΚ 2005. «Χιουζούν (θλίψη) – μελαγχολία – tristesse», *Ιστανμπούλ: Πόλη και αναμνήσεις*, 146–71 και σποράδην.

αφορμές, όπως τη συνοικία των παιδικών χρόνων του Καβάφη στην Κωνσταντινούπολη, τα Θεραπεία, ή το μικρό άρθρο του για τον Καβάφη στην εφημερίδα *New York Times*, τη σύφιλη του Φλομπέρ, τις στιγμές όταν μνημονεύει τον Μποντλέρ, τον Θεόφιλο Γκοτιέ, τον Ντοστογιέφσκι, τον Τολστόι, τον Τόμας Μαν, τον Ναμπόκοφ, τον Μάριο Βάργκας Λιόσα, τον Σαλιμάν Ρούσντι. Παρά την παραδοχή του για τα ανάμεικτα αισθήματα που δημιουργεί η διάκριση Ανατολής–Δύσης, ο ίδιος περιπλανιέται ελεύθερα μέσα στον «διπλό κόσμο», έχοντας χωνέψει μαζί τα λογοτεχνικά μέσα τους. Δεν μένει στον φόβο των μεγάλων της τουρκικής λογοτεχνίας, του Αχμέντ Χάμντι Τάνπιναρ, του Γιαχιά Κεμάλ, «πώς θα τα βάλουν με τον Βίκτορ Ουγκό και τον Ζολά, τον Βερλέν, τον Μαλαρμέ και τον Προυστ», αλλά ο ίδιος γίνεται συγγραφέας παγκόσμιος και πανανθρώπινος μαζί, μέσα από την νεότερη τουρκική πραγματικότητα, τη γνώση του για την οθωμανική παράδοση, την περσική, την ανατολική λογοτεχνία και κουλτούρα, που τις φέρνει σε επαφή ξανά με την Ευρώπη και τη Δύση.

Πολύ συχνά δίνει στον αναγνώστη του στιγμές απλές, και βαθιά ανθρώπινες, όπως στο συγκινητικό μικρό κείμενο για τον πατέρα του, όπου κλείνει με τη φράση, «ο θάνατος του καθενός ξεκινά με το θάνατο του πατέρα του»,⁶ παρόμοια όπως κανείς ακούει εδώ στην Κρήτη να λένε, «όσο ζει η μάνα σου, είσαι κοπέλι». Ή όπως ανάμεσα σε όλους τους ήρωες που ερωτεύονται, ο Μεβλούτ στο *Κάτι παράξενο στο νου μου*, ομολογεί στην καταληκτήρια φράση του έργου ότι «σ' αυτόν τον κόσμο περισσότερο απ' όλα αγάπησα τη Ραγιχά»,⁷ τη γυναίκα που παντρεύτηκε, χωρίς να την έχει ερωτευτεί, νομίζοντας μάλιστα όταν την έκλεβε, ότι έκλεβε στην πραγματικότητα την αδελφή της.

Είναι τυχερός–ευλογημένος ένας λαός, μια γλώσσα, όταν βρει τη φωνή του μέσα από τη λογοτεχνία. Κι αυτό συνέβη και με τον Ορχάν Παμούκ. Γιατί τότε ξεπερνά τα όριά του. Σαν μέσα από την τουρκική ματιά, το σημείο αναφοράς και φίλτρο διήθησης στο έργο του, μπορεί να δει ο ίδιος εκ των ένδον αλλά και από μία απόσταση—μέσα από τη φαντασία του—τις ιστορίες και τους χαρακτήρες του, έχοντας ήδη κάνει τη δική του λογοτεχνία τουρκική, ευρωπαϊκή, παγκόσμια, πανανθρώπινη. Ήδη το έργο του έχει αναγνωσθεί και μελετηθεί από εκατομμύρια αναγνώστες σε όλον τον κόσμο. Ο ίδιος δεν φαίνεται να επαναπαύεται

⁶ Λίγο διαφορετική η μετάφρασή μου από το: ΠΑΜΟΥΚ 2010. «Ο πατέρας μου», *Άλλα χρώματα*, 37.

⁷ ΠΑΜΟΥΚ, Ορχάν 2015. *Κάτι παράξενο στο νου μου*, μτφρ. Στέλλα Βρετού. Αθήνα, 710.

ως αντικείμενο μελέτης, αλλά πέρα από την επιτυχία ή την απήχηση, την πολλαπλή δραστηριότητα ή τη διασημότητα, κρατά ως κέντρο στη ζωή του τη συγγραφή, τη δημιουργική μηχανή της φαντασίας, για να δει τη ζωή, το μυθιστόρημα.

Τώρα καταλαβαίνω, γιατί το τελευταίο διάστημα καθυστερούσα ξανά και ξανά την ολοκλήρωση αυτού του κειμένου. Αν με ρωτούσαν ακόμη και τώρα, «τελείωσε ο λόγος σου;», θα σας απαντούσα, «όχι, ακόμη»...

Σ' ευχαριστώ, Ορχάν· σας ευχαριστώ πολύ.

